

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота магістра

на тему:

«Внутрішня та зовнішня політика уряду Селіма II (1566-1574 рр.)»

Виконав:

студент групи IstAb1-M17

спеціальності 032 Історія та археологія

Тютюнник Микола Валерійович

Науковий керівник:

доктор історичних наук,

професор кафедри

всесвітньої історії

Степанков Валерій Степанович

План

Вступ.....	3-6
Розділ I. Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження.....7-29	
1.1. Історіографія проблеми.....	7-15
1.2. Джерельна база дослідження.....	16-20
1.3. Методологічні засади дослідження та його понятійний апарат	21-28
Розділ II. Найвпливовіші особистості в султанському Палаці..... 30-43	
2.1. Історичний портрет Селіма II.....	30-36
2.2. Найближче оточення султана та його вплив на хід справ в імперії.....	37-42
Розділ III. Внутрішня політика уряду.....44-70	
3.1. Управління державою та військом.....	44-50
3.2. Організація роботи податкової системи.....	51-59
3.3. Політика уряду в соціальній, культурній, правовій та освітній сферах.....	60-69
Розділ IV. Зовнішня політика та її особливості.....71-97	
4.1. Відносини уряду з Дубровником, Кримським ханством, Московією та Річчю Посполитою.....	71-79
4.2. Найбільша морська битва епохи раннього нового часу та її наслідки...80-86	
4.3. Військові походи на узбережжя Червоного моря й до Північної Африки.....	87-96
Висновки.....	98-101
Список використаних джерел та літератури.....	102-113
Додатки	

Вступ

Актуальність теми. Україна та Туреччина активно співпрацюють на міжнародній арені. У 2011 р. країни підписали Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня, якою було зафіксовано встановлення стратегічного партнерства [117]. В обох країнах успішно діють посольства та консульські установи, створюються наукові осередки з вивчення історії. Турецьким дослідникам цікаво знати про українців. Українські науковці збагачують знання з турецької історії, щоб краще розуміти особливості життя та світогляду турецького народу. Фахівці прагнуть прослідкувати витoki українсько-турецьких відносин, дослідити їх важливі епізоди. Однією з важливих складових історії Туреччини є історія Османської імперії, низка сторінок якої залишаються малодослідженими в українській історіографії до нашого часу. Серед них діяльність султана дому Османів – Селіма II та його уряду. Він був сином султана Сулеймана Законодавця і його коханої дружини-українки Хассекі Хюррем (Кохана Весела), яку в українській історії називають Роксоланою. Багато дослідників стверджують, що завдяки їй Селім II отримав владу.

З іменем цього султана у радянській історіографії більшість вчених пов'язували початок кризи в імперії, вважали що він не мав таланту до управління, зловживав алкоголем та приділяв увагу лише особистим справам, а тому нашкодив державі більше, ніж приніс користі. Довгий час така думка залишалася панівною в історіографії.

Сьогодні, коли за методологічну основу досліджень беруть переважно цивілізаційний підхід, відбувається переосмислення минулого, відкриваються нові джерела та пам'ятки, змінюється їх трактування. Це дозволяє відійти від марксистського підходу, прихильники якого намагалися уніфікувати явища і процеси і залишали поза увагою роль суб'єктивного чинника, який суттєво впливав на причини передумови та непрямі наслідки цих явищ чи процесів.

У жовтні 2017 р. у нашому університеті проходила перша міжнародна конференція «Османська імперія, Україна і Крим у світовій геополітиці», яка

зібрала багато дослідників турецької історії з України та Туреччини. Більшість з них позитивно оцінюють діяльність Селіма II і вважають його продовжувачем справи батька, а початок кризи пов'язують з діяльністю наступника Селіма II – Мурада III. Інші вважають, що кризові явища почали проявлятися ще в середині XVI ст. і були зумовлені екстенсивним розвитком імперії. Проте з метою ідеалізувати державницьку діяльність Сулеймана ці факти замовчували.

Та досі маловивченою залишається роль уряду Селіма II – султана в жилах якого текла османська та українська кров. Його уряд зумів реалізувати важливі проекти у внутрішній та зовнішній політиці держави. Тому дослідження цієї проблематики є важливим і актуальним як для української так і для турецької історіографії. Воно передбачає вивчення чинників, які впливали на проведення політики: особисті якості султана та інших впливових людей; значення розбудови армії та флоту; робота турецької адміністрації у галузі податкової системи на теренах імперії; військове та дипломатичне мистецтво у проведенні зовнішньої політики.

Об'єктом дослідження є політична історія Османської імперії у другій половині XVI ст.

Предметом дослідження є внутрішня і зовнішня політика уряду Селіма II.

На основі вивчення комплексу джерел і літератури **ставимо за мету** дослідити внутрішню та зовнішню політику уряду Селіма II та підтвердити чи спростувати поширену в історіографії думку про те, що діяльність цього уряду через некомпетентність султана спровокувала кризові явища в імперії.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **дослідницькі завдання**:

- в'яснити стан дослідження проблеми в історіографії;
- охарактеризувати джерельну базу вивчення проблеми;
- визначити методологічні засади дослідження та сформулювати його понятійний апарат;
- вивчити життя та діяльність султана та впливових людей у його Палаці;

- виявити особливості управління державою та військом;
- дослідити роботу податкової системи імперії та розкрити зміни в суспільно-економічному житті завойованих народів;
- охарактеризувати основні досягнення уряду у сферах розвитку правової системи, освіти, культури та релігії;
- з'ясувати причини активізації політики Османів у Поволжі;
- показати причини та хід найбільшої морської битви епохи раннього нового часу, визначити її наслідки для ворогуючих сторін;
- висвітлити особливості ведення політики на узбережжі Червоного моря та у Північній Африці;
- визначити наслідки діяльності уряду для розвитку імперії;

Хронологічні межі роботи охоплюють 1566-1574 рр. Нижня межа: 1566 – прихід до влади Селіма II. Верхня межа: 1574 р. – смерть султана. Проте у роботі коротко згадано, явища і процеси, які виходять за визначені рамки дослідження. Зокрема, з метою сформуванню цілісного уявлення про захоплення Тунісу, згадуються події 1550-х – першої половини 1560-х рр. в ході яких османська влада почала поширюватися у регіоні.

Географічні межі роботи включають Південно-Західну Азію (землі сучасної Туреччини), територію Європи (Балканський півострів, Дунайські князівства, Центральна Європа), Середземномор'я, а також території арабських країн Азії та Африки (Єгипет, Хіджаз, Сирія, Палестина, Ірак, Східна та Південна Аравія, Алжир, Туніс, Тріполі та африканське узбережжя Червоного моря).

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи об'єктивності, історизму, системності, опори на джерела та історіографічну традицію. Їх застосування допомогло визначити важливу роль цінностей ісламу як релігії; з'ясувати, що османська еліта була войовничо налаштована і надзвичайно талановита; врахувати співвідношення і роль різних чинників, які впливали на політику. Добір методів дослідження залежав від специфіки проблематики, поставленої мети та конкретних завдань роботи. В ході

дослідження застосовуються, структурно-функціональний, історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний, синхронний, діахронний, біографічний та просопографічний методи та метод термінологічного аналізу. Їх використання дало змогу порівняти між собою окремі процеси та явища, визначити їх спільні і відмінні риси; виділити основні фактори, які впливали на політику уряду; прослідкувати зв'язок між подіями; сформувані загальну історичну картину.

Елементи новизни дослідження. Вперше в українській історіографії на базі доступних джерел та літератури зроблена спроба комплексно дослідити діяльність уряду Селіма II з метою з'ясувати її вплив на розвиток імперії.

Практичне значення: робота може бути використана при підготовці вчителів до уроків всесвітньої історії у 8 класі та викладачів вишів і студентів до семінарських занять з курсу «Нова історія країн Азії і Африки» для історичних спеціальностей.

Апробація дослідження. Робота виконана згідно навчально-наукової програми кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету. Основні положення й результати роботи доповідалися на її засіданнях та на науковій конференції студентів і магістрантів історичного факультету у квітні 2018 року (тема доповіді: «Найбільша морська битва епохи раннього нового часу»). Доповідь опублікована як наукова стаття у збірнику «Наукові праці студентів і магістрантів історичного факультету» за 2018 р. Матеріали роботи були використані при підготовці лекційного та семінарських занять на асистенській практиці у жовтні 2018 р.

Структура роботи відповідає меті та визначеним завданням. Дипломна робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Обсяг основного тексту становить – 99 с.

Висновки

1. Обрана тема є актуальною, тому що розкриває важливу сторінку турецької історії – діяльність уряду Селіма II, яка у наукових колах залишається малодослідженою. У роботі, відповідно до мети, подано інформацію про життя та діяльність впливових осіб у султанському Палаці, розглянуто внутрішню і зовнішню політику султанської адміністрації та зроблено спробу з'ясувати її значення для розвитку імперії. Структура роботи побудована згідно з дослідницькими завданнями.

2. Досліджувана тема або окремі її аспекти висвітлювалися в літературі ще сучасниками Селіма II – турецькими істориками та європейськими послами, які залишили свої спогади про перебування у Палаці. У XIX ст. європейські історики стали ширше досліджувати світову історію, а тому все більше зацікавились історією Османської імперії. Відомим подіям турецької історії приділяли увагу й історики Російської імперії. Найбільше для дослідження теми було зроблено у XX- поч. XXI ст. Історіографію з теми можна поділити на українську та зарубіжну (російську, турецьку, країн Західної Європи та Америки). Однак історики досліджували діяльність уряду в монографіях лише частково, до сьогодні немає жодної наукової праці присвяченої конкретно цій темі.

3. До нашого часу збереглася достатня кількість тематичних історичних джерел: законодавчих актів, канцелярських записів, повідомлень, донесень, спогадів. Частина з них була опублікована у збірниках, а інша досі залишається в архівних фондах. Більшість документів написані на тюркській мові. Комплексне використання доступних джерел доповнює відомості з історичної літератури, дає змогу дізнатися місця, дати і учасників основних подій, розміри податків тощо.

4. Методологічною основою роботи є принципи об'єктивності, системності, історизму, опори на джерела та історіографію. Вони допомагають зробити дослідження науковим та якісним. У роботі використано наукові

методи, які допомогли краще дослідити окремі аспекти теми та проаналізувати історичні події.

5. У ході дослідження вдалося з'ясувати, що Селім II прийшов до влади у той час коли імперія перебувала на найвищому щаблі розвитку, проте вже ставали помітними кризові явища в економіці. Вони були зумовлені тим, що імперія розвивалася екстенсивним шляхом. Селім II був розумною та освіченою людиною, шанував мистецтво, поважав мусульманські закони та співгромадян. Він добре розумівся у питаннях, які стосувалися освіти, культури та релігії. Проте його правління припало на нелегкий період в історії, коли варто було не лише втримувати здобуте, а й примножувати нове. Султан намагався знайти кращий шлях для вирішення державних питань і в цьому йому допомагали великий візир Мехмед Соколлу, кохана дружина Нурбану-султан, друг-купець Йосип Насі, місцеві посадовці та військо.

6. Система управління державою залишалась традиційною, мали місце лише спроби її унормувати та удосконалити. Султанський уряд вважав, що адміністративно-територіальний устрій імперії та порядок призначення посадовців повинні відповідати інтересам імперії. Було видано цілу низку законодавчих актів, які регулювали управління військом, султан щедро забезпечував воїнів земельними наділами.

7. Важливу роль відводили роботі податкової системи, адже саме податки наповнювали султанську скарбницю. На основі Книги законів Сулеймана Кануні було розроблено законодавчі акти для різних санджаків та еялетів імперії. Там були записані правила користування та володіння землею, зазначено розміри податків та унормовано правила їх збору.

8. Важливе місце у державній політиці займала правова система. Було реалізовано принцип справедливості та лояльності до представників інших релігій. Добрий стан освіти та культури, міського господарства та релігії стали основою високого розвитку держави. Тому уряд Селіма II завжди приділяв увагу цим питанням, намагався бути у курсі всіх важливих справ. Адже султан був верховним правителем ісламу – великим халіфом і згідно з

мусульманськими законами мав піклуватися про своїх підданих та захищати їхні інтереси.

9. Султанський уряд проводив також активну зовнішню політику. В цей час Османська імперія була впливовим учасником міжнародних відносин. Імперія підтримувала дипломатичні та торгівельні відносини з Дубровником, Кримським ханством, Московією, Річчю Посполитою та Священною Римською імперією. Найпомітнішими подіями періоду правління уряду стали організація та проведення Астраханського походу 1569 р., захоплення Кіпру 1570 р., участь у морській битві біля Лепанто 1571 р. а також походи султанських військ на узбережжя Червоного моря 1569 р та в Північну Африку 1573-1574 рр.

10. Населення татарських князівств Поволжя було частиною мусульманської общини – умми і верховним правителем над ними був османський султан. Згодом ці князівства потрапили у коло політичних інтересів Московії, яка почала все більше поширювати свою владу у Поволжі. Це створило проблеми мусульманам. Тому вони звернулися до верховного халіфа з проханням про допомогу. Султанський уряд організував похід на Астрахань. Союзниками у поході стали кримські і ногайські татари. Повернути Астрахань не вдалося, але завдяки вдалій дипломатичній політиці султан зміг захистити права мусульман у цих землях і вони знову могли вільно відвідувати святині і здійснювати торгівлю.

11. У 1570 р. розпочались воєнні дії на європейському напрямку. Вони мали економічні причини, але згодом набули ідеологічного, релігійного характеру. Захоплення Кіпру повинно було принести прибутки у султанську скарбницю та зменшити вплив Венеціанської республіки у Середземномор'ї. Венеціанці звернулися по допомогу до впливових європейських правителів та Папи Римського. Було створено Священну лігу – морський союз проти Османської імперії для захисту християнської релігії. Кульмінацією цих подій стала битва біля Лепанто 1571 р., у якій зішлись два найсильніші флоти тогочасного світу і вона увійшла в історію як найбільша морська битва епохи раннього нового часу. Флот Османської імперії програв цю битву, але виграв

війну. Згідно з мирним договором 1573 р. венеціанці визнали владу турків на Кіпрі і виплатили контрибуцію. Священна ліга не змогла виграти війну через відсутність єдності.

12. Загострилася політична ситуація на узбережжі Червоного моря, яка також була пов'язана з релігійним питанням. Один з шийтських імамів очолив повстання в Ємені, яке султан як верховний халіф в ім'я єдності ісламу повинен був придушити. Султанське військо успішно впоралося з цим завданням. Релігійне протистояння тривало також у Тунісі. У 1573-1574 рр. велась запекла боротьба в результаті якої Османська імперія утвердила своє панування. Іспанські гарнізони залишили Туніс. Однак між Османською імперією та європейськими державами настало лише перемир'я, а не мир.

13. У подальші роки відбулося багато війн у яких кожна зі сторін відстоювала власні інтереси. Однак участь у них турецькі підрозділи брали вже під керівництвом нового султана Мурада III. Син Селіма II отримав від батька у спадок міцну та сильну державу, яка вела активну внутрішню та зовнішню політику, брала участь у міжнародних відносинах, мала сильну сухопутну армію та флот, а управляли нею досвідчені посадовці. Кризові явища у період правління уряду Селіма II не набули великого поширення, тому стверджувати що діяльність уряду втягнула імперію у кризу через свою некомпетентну політику безпідставно. Проте вони посилювались у наступні роки, тому що держава, хоч і намагалась будувати внутрішню політику вміло, все ж була за своєю сутністю військовою і розвивалась завдяки завоюванням.

Список використаних джерел та літератури:

І. Джерела

1. Морський бій під Лепанто (7 жовтня 1571 р.)// Хрестоматія з історії середніх віків за ред.. М.П.Граціанського, С.Д. Сказкіна. Київ: Радянська школа, 1953. Т.ІІІ. С. 287.
2. Аграрный строй Османской империи XV-XVIII вв.: Документы и материалы/ Сост.. пер. и коммент. А.С. Тверитиновой. Москва, 1963. 134 с. // URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XV/Agrar_stroj/index.htm (дата звернення: 20.10.2017)
3. Документы по истории Волго-Уральского региона XVI-XIX веков из древлехранилищ Турции: Сборник документов / Сост. И. А. Мустакимов; под общ.ред. Д.И. Ибрагимова. Казань: Гасыр, 2008 480 с. // URL: <http://www.academia.edu/30096287> (дата звернення: 28.10.2017)
4. Законоположение ливы Халеб /Аграрный строй Османской империи XV-XVIII вв.: Документы и материалы/ Сост.. пер. и коммент. А.С. Тверитиновой. Москва, 1963. 134 с. // URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XV/Agrar_stroj/2/6.htm (дата звернення: 5.11.2017)
5. Законоположение вилаета Гелиболу/ Аграрный строй Османской империи XV-XVIII вв.: Документы и материалы/ Сост.. пер. и коммент. А.С. Тверитиновой. Москва, 1963. 134 с. // URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XV/Agrar_stroj/2/8.htm (дата звернення: 12.11.2017)
6. Книга законов Султана Сулеймана Кануни/ Аграрный строй Османской империи в XV-XVII вв. // URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XV/Agrar_stroj/1/2.htm (дата звернення: 19.11.2017)
7. Грамота Ивана IV Селиму II от 1571 г.// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XIII/DRV_XII/1-20/14.htm (дата звернення: 21.11.2017)

8. Разрешение бербелея Буды, Зала Махмуда, городу Дебрецену/ Документы судебно-правовой системы в Венгрии (1564-1686)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Sud_sist_Vengrii/frametext.htm(дата звернення: 28.11.2017)
9. Донесение Махмуда будайскому бейлербею/ Документы судебно-правовой системы в Венгрии (1564-1686)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Sud_sist_Vengrii/frametext.htm (дата звернення: 29.11.2017)
10. Сообщение будайского бейлербея Али жителям Дебрецена / Документы судебно-правовой системы в Венгрии (1564-1686)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Sud_sist_Vengrii/frametext.htm (дата звернення: 30.11.2017)
11. Свидетельство с солнокских кадиев Мехмед бин Искендера и Мехмед бин Фетхулла / Документы судебно-правовой системы в Венгрии (1564-1686)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Sud_sist_Vengrii/frametext.htm (дата звернення: 1.12.2017)
12. Документы о фискальной и административной системе управления провинций Османской империи в XVI в.// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/15401560/Fiskal_Egypt/text.htm (дата звернення: 2.12.2017)
13. Указ Августейшого Дивана воеводе Молдавскому от 18 апреля 1565 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frametext.htm (дата звернення: 7.12.2017)
14. Указ Августейшого Дивана воеводе Молдавскому от 5 апреля 1566 г. / Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frametext.htm (дата звернення: 14.12.2017)

15. Указ Августейшого Дивана воеводе валашскому от 29 мая 1566 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frame-text.htm] (дата звернення: 14.12.2017)
16. Указ Августейшого Дивана воеводе молдавскому от 6 мая 1568 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frame-text.htm] (дата звернення: 15.12.2017)
17. Указ Августейшого Дивана кадиям Молдавии и Валахии от 21 июня 1568 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frame-text.htm] (дата звернення: 16.12.2017)
18. Указ Августейшого Дивана воеводе валашскому от 16 сентября 1568 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frame-text.htm] (дата звернення: 17.12.2017)
19. Указ Августейшого Дивана воеводе валашскому от 20 февраля 1572 г./ Документы финансового гнета Молдавии и Валахии (1560-1572)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Finans_objaz_Mold_Valach/frame-text.htm(дата звернення: 22.12.2017)
20. Османские документы (1574-1576) по истории Большой ногайской Орды// URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Dok_bol_nog_ordy/text.htm] (дата звернення: 15.01.2018)
21. Проекты русско-крымского военного союза в годы Ливонской войны // URL:http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XVI/Proekt_voen_sojuz/frame-pred.htm] (дата звернення: 16.01.2018)
22. Реестр делам Крымского двора с 1474 по 1779 гг., учиненный Н.Н. Бантыш-Каменским в 1808 г. С предисловием Ф. Ф. Лашкова.// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Krym/XV/Reestr_delam_krym_dvora/text1.phtml?id=13004] (дата звернення: 17.01.2018)

23. Везир Лютфи-паша. Книга Асафа // URL: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1540-1560/Lutfi-pasa/framefmetext.htm>] (дата звернення: 20.01.2018)
24. Ибрагим Эфенди Печеви. История // URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus/Pecevi_2/text2.phtml?id=12713] (дата звернення: 3.02.2018)
25. История происхождения законов янычарского корпуса// URL: Электронний http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVII/1600-1620/Janys_korp/framevved.htm] (дата звернення: 10.02.2018)
26. Русское посольство в Турцию (1570)// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XVI/1560-1580/Stat_spis_1570/framefmetext.htm] (дата звернення: 15.02.2018)
27. Сервантес Сааведра Мигель де. Собрание сочинений в пяти томах. Москва, 1961. // URL: <http://maxima-library.org/new-books-2/bl/series/19536>(дата звернення: 22.02.2018)
28. Трактат Али Чауша из Софии о тимариотской организации в Османской империи/ Аграрный строй Османской империи XV-XVIII вв.: Документы и материалы/ Сост.. пер. и коммент. А.С. Тверитиновой. Москва, 1963. 134 с.// URL: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XV/Agrar_stroj/3/1.htm] (дата звернення: 01.03.2018)
29. Хезарфенн, Хюсейн. Изложение сути законов Османской династии // URL: <http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Hezarfenn/framefmetext.htm>] (дата звернення: 08.03.2018)

II. Монографії, статті, рецензії

30. Базылев Л. Польско-турецкие дипломатические-связи в XVI в. // Россия, Польша и Причерноморье в XV— XVIII вв. /под. ред.. акад.. Б.А. Рыбакова. Москва: Наука, 1979. С.12-29.
31. Греков И.Б., Заборовский Г.Г. Литаврин Г,Г. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV – XVI вв. Москва: Наука, 1984. 301 с.

32. Гузенко Ю.І. Галера як основний корабель військового флоту Османської імперії кінця XVI - першої половини XVII.: до проблеми реконструкції// Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2015. С. 89-94.
33. Достян И.С. Борьба сербского народа против турецкого ига. Москва: Изд-во академии наук СРСР, 1958. 341 с.
34. Доценко В. Д. История военно-морского искусства. Т.1. Вооружения и теория. Москва: Изд-во Эскмо, Terra Fantastica, 2005. 848 с. ил.
35. Дяченко-Лисенко Л., Коваленко С. Феномен особистості українки XVI ст. Анастасії-Роксолани// Дивослово. 2009, №2. С. 50-53.
36. Еремеев Д.Е., Мейер М.С. История Турции в средние века и новое время. Москва: Наука, 1992. 302 с.
37. Еремеев Д.Е. На стыке Азии и Европы. Очерки о Турции и турках. Москва: Наука, 1980. 396 с.
38. Жюлюен Ш.-А. История Северной Африки. Тунис, Алжир, Марокко от арабского завоевания до 1830 года / пер с фр. А.Е. Аничковой, ред. и предисл. Н.И. Иванова. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1961. 429 с.
39. Иванов М.С. История Ирана. Москва: Изд-во МГУ, 1977. 497 с.
40. Иванов Н.А. Османское завоевание арабских стран. 1516—1574. Изд. 2-е, дополненное. Москва: Восточная литература РАН, 2001. 287 с.
41. История Востока в 6 т. / РАН; Институт востоковедения / Под ред. Л.Б. Алаева, К.З. Ашрафяна. - Москва: «Восточная литература», 2000. Т. 3. 716 с.
42. История Османского государства, общества, и цивилизации: В 2 т. / Под ред. Э. Ихсаноглу; Исслед. Центр исламской истории, искусства и культуры. Пер и ред. М.С. Мейера. – Москва: Вост. лит., 2006. Т.1. История османского государства и общества. 602 с.
43. История Османского государства, общества, и цивилизации: В 2 т. / Под ред. Э. Ихсаноглу; Исслед. Центр исламской истории, искусства и культуры. Пер и ред. М.С. Мейера. – Москва: Вост. лит., 2006. Т.2. История Османской цивилизации. 588 с.

44. Іналджик, Г. Османська імперія: класична доба 1300–1600"/ Пер. з англ. О. Галенко; наук. ред. В. Остапчук; НАН України. Інститут сходознавства. Київ: Критика, 1998. 286 с.
45. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. Пер. с англ.. М. Пальникова. Москва: Крон-Пресс, 1999. 696 с.
46. Кримський А. Історія Туреччини. Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1924. 230 с.
47. Кримський А. Історія Туреччини та її письменства. Том другий. Випуск 2-й. Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1927. 128 с.
48. Лэмб Гарольд. Сулейман Великолепный. Век завоеваний, предательства и любви/ Пер. с англ. Л.А. Игоревского. - Москва: Центрполиграф, 2013. 383 с.
49. Магочій П.-Р. Крим: наша благословенна земля [Текст] / Павло-Роберт Магочій; карти П.-Р. Магочія; пер.з англ.: О. Сидорчука та Н.Кушко. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2014. 160 с.: іл.+карти.
50. Новичев А.Д. История Турции. Эпоха феодализма (XI – XVIII века). Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1963. Т.1. 330 с.
51. Очерки истории Турции. Под ред. М.А. Гасратяна, С.Ф. Орешковой, Ю.А. Петросяна. Москва: Наука, 1983. 296 с.
52. Петросян И. Е. Янычарские гарнизоны в провинциях Османской империи в XVI – XVII вв. / И. Е. Петросян // Османская империя: система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы: Сб. статей / С.Ф.Орешкова (отв. ред.). Москва: Наука, 1986. Вып. 17. С.66–71.
53. Петросян Ю.А. Шеремет В.И. Османская империя: могущество и гибель. Исторические очерки. Москва: Наука, 1990. 280 с.
54. Смирнов В.Д. Кучибей Гёмюрджинский и другие османские писатели XVII века о причинах упадка Турции. Санкт-Петербург, 1873. -150 с.
55. Средневековый Восток. История, культура, источниковедение / Под ред. Г.Ф. Гирса, Е.А. Давыдовича, С.Б. Певзнера, И.В. Стеблева. Москва: Наука, 1980. 318 с.

56. Срібняк І. В. Кінні, артилерійські та спеціальні підрозділи капикулу в османській армії. Наукові записки Острозької академії. Серія “Історичні науки”. Вип. 17. Острог: Вид-во Острозької Академії, 2011. С. 306–317.
57. Туранли Ф. Козацька доба історії України в османсько-турецьких писемних джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII ст.). Київ: Києво-Могилянська Академія, 2016. 590 с.
58. Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя. Москва: Наука, 1984. 286 с.
59. Фрили Дж. Тайны Османского двора. Частная жизнь султанов. Москва: Алгоритм, 2013. 164 с.
60. Хитцель Ф. Османская империя. Москва: Вече, 2006. 384 с.
61. Черемзин А.Я. Турция, ее могущество и распад. Исторические и военные очерки. Санкт-Петербург: Тип. Р. Голике, 1878. Т.1. 359 с.
62. Чухліб Т. Козаки та Яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500-1700 років. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 446 с.
63. Шеремет В.И. Становление османской империи XIII – XVI вв.// Новая и новейшая история. 2001. №1. С. 60-69.
64. Широкоград А.Б. Султан Сулейман Великолепный и его империя. Киев: Алгоритм, 2013. 256 с.
65. Шпиталь А. Політик і майстер історичної прози // Дивослово. 2009, №2. С. 37-41.
66. Шушарин В.П. Габсбурги, Венгрия, Трансильванское княжество и Османская империя в XVI в. // Османская империя и страны Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. Главные тенденции политических взаимоотношений. Москва: Наука 1984. С.201-217.
67. Бродель Фернан. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3 ч. Ч. 1: Роль среды / Пер. с фр. М.А. Юсима. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 496 с. (Studia historica). URL: http://abuss.narod.ru/Biblio/mediterr1_intro.htm (дата звернення: 15.03.2018)

68. Военный энциклопедический лексикон, издаваемый обществом военных и литераторов. Изд. 2-е. В 14 т. Санкт-Петербург, 1855. Т.8. С. 176-179. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003827320#?page=183> (дата звернення: 15.03.2018)
69. Галенко О.І. Османська імперія / Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2010. 728 с.: іл. // URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osmanska_imperia (дата звернення: 10.04.2018)
70. Галенко О.І. Селім II Мест // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9 : Прил — С. С. 509. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Osmanska_imperii (дата звернення: 11.04.2018)
71. Гудвин Д. Величие и крах Османской империи. Властитель безкрайних горизонтов / Москва, Азбука-Антикус, КоЛибри, 2012. 416 с. / URL: www.e-reading.club/chapter.php/1014768/9/Gudvin_Velichie_i_krah_Osmanskoj_imperii._Vlastiteli_beskrajnih_gorizontov.html (дата звернення: 17.04.2018)
72. Льюис Рафаела. Османская Турция. Быт, религия, культура. Москва: Центрполиграф, 2004. 240 с. / URL: http://historylib.org/historybooks/Rafaela-Lyuis_Osmanskaya-Turtsiya--Byt--religiya--kultura/2. (дата звернення: 24.04.2018)
73. Норвич Дж. Срединное море. История Средиземноморья. Москва: АСТ: Астрель, 2011. 315 с. / URL: http://www.e-reading.club/chapter.php/1016107/15/Norvich_Sredinnoe_more._Istoriya_Sredizemnomorya.html(дата звернення: 1.05.2018)
74. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты. - М., 2005. Т. I: Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. С. 308-310; URL: <http://www.e-reading.club> (дата звернення: 1.05.2018)
75. Соколов Б.В. Сто великих воєн / URL: <http://bibliograph.com.ua/encW/100/40.htm>.] (дата звернення: 7.05.2018)

76. Стоун Норман. Краткая история Турции/ Перев. В. Гончаров, Н. Тартаковская. Москва: АСТ, 2014. 320 с. / URL: http://bookz.ru/authors/norman-stoun/kratkaa-_641/page-4-kratkaa-_641.html] (дата звернення: 14.05.2018)
77. Финкель К. История Османской империи. Видение Османа. Пер. с англ. К. Алексеева, Ю. Яблокова. – Москва: АСТ, 2010. 850 с. / URL: http://bookz.ru/authors/kerolain-finkel_/istoria-_601/page-18-istoria-_601.html] (дата звернення: 14.05.2018)
78. Широкопад А.Б. Взлет и падения Османской империи. Москв: Вече, 2012. 399 с. URL: <https://history.wikireading.ru/114084>] (дата звернення: 19.05.2018)
79. A History of the Ottoman Empire to 1730. Eld. by M. A. Cook. Chapters from The Cambridge History of Islam and The New Cambridge Modern History by V. J. Parry, H. Inalcik, A. H. Kurat and J. S. Bromley. Cambridge, 1976. URL: <http://ktp.isam.org.tr/pdficn/018345ic.pdf> (дата звернення: 22.05.2018)
80. Şefik Peksevgen. Selim II. / Agoston G., Masters B. Encyclopedfia of the Ottoman Empire. Facts on File New-York, 2009. 650 pages. URL: <http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Agoston%20and%20Masters,%20Enc%20of%20Ott%20Empire.PDF>] (дата звернення: 22.05.2018)
81. Hale J.R. War and Society in Renaissance Europe 1450-1620 . New-York, 1985 / URL: <https://books.google.com.ua/books>] (дата звернення: 29.05.2018)
82. Hammer-Purgstall J. Histoire de l'empire Ottoman. Wien, 1836, T. V. С. 407-413./ URL: <https://books.google.com.ua/books>(дата звернення: 30.05.2018)
83. Inalcik Halil. The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy. Collected Studies. London., 1978. 250 p.
84. Işık M. Turla basin as Northern route in Ottoman Geopolitical System // Проблеми історії країн центральної та східної Європи: збірник наукових праць / редкол. В.С. Степанков та ін.. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6: На пошану професора Л.А. Коваленка. С. 85-95.

85. Kiliç O. Administrative Division of the Ottoman Empires Dominions in Eastern Europe // Проблеми історії країн центральної та східної Європи: збірник наукових праць / редкол. В.С. Степанков та ін.. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6: На пошану професора Л.А. Коваленка. С. 130-146.
86. Pâris Edmond. Die grosse zeit der galeeren und galeassen. Berlin, 1973. 95 s. URL: <https://books.google.com.ua/books>] (дата звернення: 15.03.2018)
87. Topsakal I. Russia-Turkey Relations in the Ottoman Period // Проблеми історії країн центральної та східної Європи: збірник наукових праць / редкол. В.С. Степанков та ін.. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6: На пошану професора Л.А. Коваленка. С. 214-226.
88. Toynbee Arnold J. The Ottoman Empire's Place in World History. The Ottoman State and Its Place in World History. Ed. by Kemal H. Karpat. Leiden, 1974. 350 p.
89. Zinkeisen J. W. Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. Hamburg-Fothen. 1854. 1 vols. 945 s. / URL: <https://books.google.com.ua/books>] (дата звернення: 15.03.2018)
90. Özcan A. Observations on the Ottoman Political Vision in the Eastern Europe // Проблеми історії країн центральної та східної Європи: збірник наукових праць / редкол. В.С. Степанков та ін.. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Випуск 6: На пошану професора Л.А. Коваленка. С.247-250.
91. Inbasi M. Osmanli idaresinde tortum sancagi. - Правління Османської імперії (1549-1650). Baski, Subat -2008. 286 s.
92. Ozturk Y. Osmanli hakimiyetinde Kefe (1475-1600). – Османське панування. Ankara, Kultur Bakanligi, 2000. 570 s.
93. Osmanli devleti'nde kolelik: tacaret, esaret, yasam. – Колонізація в Османській державі: торгівля, полон, життя. - Baski, Eylul, 2017. 320 s.

III. Підручники, посібники та довідкові видання

94. Атлас. Всесвітня історія. Новий час (XV-XVIII ст.) / Упоряд. В.М. Духопельников. Київ: Картографія, 2014. С. 14.
95. Всесвітня історія. Повна ілюстрована енциклопедія / Б.Славін, Дж.Бінгем, Ф. Чандлер, С, Таплін. Пер. з англ.. А. Гречки, Н. Лавської, О. Мартинюк. Київ: Країна мрій, 2010. 416 с.
96. Зінченко А.Л. Історія дипломатії : від давнини до нового часу : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вінниця: Нова книга, 2002. 433 с. : іл. / URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 01.09.2018)
97. История стран Азии и Африки в средние века / Под ред.. Ф.М. Ацамба, З.Т. Лапина, М.С. Мейера. – Москва, Наука, 1987. Ч.2. 286 с.
98. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: навч. посібник/ В.І. Яровий, П.М. Рудяков, В.П. Шумило та ін. Київ: Либідь, 2001. 632 с.
99. Морской атлас / Отв. ред. Г.И. Левченко Москва, 1958. Т.3, ч. 1. С. 6.
100. Нова історія країн Азії та Африки: Навч. метод. посібник/ укладачі В.С. Степанков, В.А. Дубінський, І.А. Опря Кам'янець-Подільський, 2006. С.113-121.
101. Пророченко Н.О. Туреччина: історія. Культура, географія: навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів. Київ: Світ знань, 2005. 230 с.
102. Рубель В.А. Історія середньовічного сходу: Курс лекцій Київ: Либідь, 1997. 464 с.
103. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян Москва: Аквилон, 2014. 576 с.
104. Васильев Л.С. История Востока: В 2 т. : Учеб. по спец. «История». Москва: Высшая школа. 1998. Т.1. 495 с. / URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/10714/104/Vasil%27ev_-Istoriya_Vostoka._Tom_1.html (дата звернення: 05.09.2018)

IV. Интернет-ресурси

105. Битва при Лепанто. URL: <http://www.hrono.ru/sobyty/1500sob/1571lepanto.php> (дата звернення: 22.03.2018)
106. Все полководцы мира. // URL: <http://all-generals.ru> (дата звернення: 23.03.2018)
107. История жизни и смерти Нурбану Султан // URL: <http://perstni.com/magazine/history/istoriya-zhizni-i-smerti-nurbanu-sultan.html> (дата звернення: 24.03.2018)
108. Історія держави і права в Османській імперії // URL: <http://studentu.info/gosudarstvo-i-pravo> (дата звернення: 25.03.2018)
109. Календарь событий. Произошла битва при Лепанто - последнее в истории крупное сражение галерных флотов // URL: <http://www.calend.ru/event/4094> (дата звернення: 26.03.2018)
110. Методи історичних досліджень // URL: <http://istoryk.at.ua/forum/27-1347-1> (дата звернення: 27.03.2018)
111. Самсонов А. 7 октября 1571 г. произошла битва при Лепанто // Военное обозрение. // URL: <https://topwar.ru/history/> (дата звернення: 27.03.2018)
112. Селим II // URL: <http://velikolepnyj.ru/forum/threads/2450> (дата звернення: 28.03.2018)
113. Селим II // URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BC_II (дата звернення: 28.03.2018)
114. Шишов В. Битва при Лепанто. Лебединая песнь галерного флота // Дилетант // URL: http://diletant.media/articles/33365030/?sphrase_id=6972296 (дата звернення: 28.03.2018)
115. Підручники // URL: <https://pidruchniki.com/> (дата звернення: 29.03.2018)
116. Студопедія // URL: <https://studopedia.org/10-15082.html> (дата звернення: 30.03.2018)
117. Посольство України в Туреччині URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tr/diplomacy> (дата звернення: 22.11.2018)